

2.7. ЛИЧНИ НАСТАВЦИ

2.7.1. Тематски и атематски облици

Из праиндоевропског грчки је наследио поделу глаголских облика на тематске и атематске, при чему код ових других наставци непосредно приступају основи, а код оних првих посредством тематских вокала. Ти вокали су изворно *e* пред наставцима који почињу гласовима *t* или *s*, и *o* пред наставцима који почињу са *n* или *m*. Према атематским индикативима стајали су конјунктиви са кратким тематским вокалима, према тематским индикативима са \check{e} , \check{o} — конјунктиви са \bar{e} , \bar{o} . Поједини изворно атематски облици, као сигматски аорист и активни перфекат, у грчком су накнадно тематизовани увођењем тематског *a* (које у 3. лицу једнине алтернира са *e*), пореклом из првог лица једнине, иза консонанта **-m*, и из трећег лица множине, између консонаната *-ntai*, *-nto*.

2.7.2. Активни и медијални наставци

2.7.2.1. Ф о р м а л н о разграничење између актива и медија путем посебних наставака није било доследно спроведено у праиндоевропском. Најјасније су они разграничени управо у грчком и индоиранском, што вероватно представља заједничку рану иновацију.

2.7.2.2. С е м а н т и ч к о разграничење такође није било доследно. У секундарним временима првобитно су долазили медијални наставци без дистинкције стања (тј. са активним значењем презента): хом. *φάτο* : ат. *ἔφη* (*φημί*), хом. *εἶδόμεν* = *εἶδον* (*ὀράω*). Активном презенту често одговара медијални футур у активном значењу: *βαίνω* : *βήσομαι*, *πάσχω* : *πείσομαι*. а медијалном презенту — активни облик интранзитивног перфекта или аориста: *ἵσταμαι* : *ἔστηκα*; *ἔστην*; *γίγνομαι* : *γέγονα*; *δύομαι* : *ἔδυν*, *φύομαι* : *ἔφυν*, *τρέφομαι* : хом. *ἔτραφε* ‘отхрани се, одрасте’. Нема дистинкције у наставцима између интранзитивности и транзитивности, јер активни наставци не имплицирају прелазност радње, нпр. *εἶμι* intr. : *τίθημι* trans.; *ἔχω* τι trans. : *κακῶς ἔχω* intr.

2.7.2.3. М е д и о п а с и в. Праиндоевропски није формализовао исказивање пасивне радње, те су у њему медијални наставци означавали радњу коју врши сам субјекат на себи или у својој интересној сфери, нпр. према активном *νίζω* „перем (другога, нешто)“, *νίζομαι* „перем се“, *πόλεμον ποιοῦ* „изазивам рат“ (у којем не морам нужно ја учествовати), али *πόλεμον ποιοῦμαι* досл. „чиним си рат, тј. борим се за себе“. Нијанса субјективности посебно је присутна код глагола који се односе на менталне радње и емоције: *αἰσθάνομαι*, *διανοοῦμαι*, *ἐνθυμέομαι*, *οἶμαι*, *βούλομαι*. У грчком се тим медијалним облицима могла изрицати и права пасивна радња: *ἀνέμοις φέρομαι* „ношен сам ветровима“ (Одисеја), *ὕπλο τινος, τοῦ κακοῦ νικᾶσθαι* „бити побеђен од некога / бити савладан злом“ (Тукидид), па говоримо о грчком медиопасиву и медиопасивним наставцима.

2.7.3. Порекло личних наставака

2.7.3.1. Примарни наставци актива

Примери: *εἶμι* II (атематска) конјугација, *φέρω* I (тематска), упоређени са прасродним стинд. *émi* ‘идем’, *bharāmi* ‘носим’.

	Ј е д н и н а		М н о ж и н а			
1. εἶμι émi	φέρω	bhárāmi	ἴμεν imás	φέρομεν	bhárāmas	
2. εἶ ἐσι ési	φέρεις	bhárasi	ἴτε ithá	φέρετε	bháratha	
3. εἶσι éti	φέρει	bhárati	ἴασι yánti	φέρουσι	bháranti	
	Д в о ј и н а					
	2. ἴτον	ithás	φέρετον	bhárathas		
	3. ἴτον	itás	φέρετον	bháratas		

1. sg. а т е м. -ми, уп. још *es-mi > εἶμί, дор. ἦμί, лезб. ěмми, стинд. ásmi, ав. ahmi, хет. esmi, стлит. esmì, stsl. **יעסמь**. Т е м. -ō, уп. лат. ferō, стсл. **вєрж**.¹⁵⁴

2. sg. а т е м. -си, уп. стинд. ási, ав. ahi, стлит. esì, стсл. **יעси**;¹⁵⁵ хом. дор. ἐσ-σί (са реституисаним ликом), фонетски εἶ (јон. εἶ-ς).¹⁵⁶ Т е м. -εις или метатезом од *-esi, или *-esi > *-ehi > -ει + ς.¹⁵⁷

3. sg. а т е м. јон., ат., лезб., арк.-кип., -σι < -τι (тако дор., беот.), нпр. δίδωσι(v) < δίδωτι; хом. δάμνᾱ < *dmne₂-t (са секундарним наставком). Т е м. -ει < *eit, метатезом од -e-ti, аналогијом према опт.-коњ. -ois, -oit / -ēs, -ēl?

1. pl. као у претериту јон.-ат., лезб. -μεν < ие. -me (секундарни наставак) + -n, дор. -μες (φέρομες) = стинд. -mas, слов. -me (поред -тъ, -ту, -то).

2. pl. -τε, као у претериту; фέρετε = berete; лат. -tis указивало би на -te-s; стинд. -tha нејасно.

3. pl. а т е м., у јон.-ат. продужен вокал + -si, иначе кратак вокал + мик., арк. -nsi, лезб. -isi, дор. -nti. Ие. *-enti, ат. (углавном) и јон. у већем броју случајева замењено са (перфекатским?) -anti: *bh₂₂-enti > дор. φαντί, лезб. φαῖσι, јон.-ат. φασί, уп. стинд. bhānti < *bheH₂-enti; *H₁s-enti > мик. e-e-si / ἔθενσι), дор. ἐντί (< ēnti < *ehenti), јон.-ат. εἰσί, хом. и ἔασι; *did₃-enti > дор. δίδοντι, мик. di-do-si / δίδονσι/, хом. јон. διδοῦσι (акцент према δουλοῦσι), ат. διδό-ασι. Осим у мик. e-e-si, почетни вокал наставка рачуна се у грчком у основу. Т е м. јон.-ат. -ουσι, мик., арк. -ονσι, лезб. -οισι < -οντι (тако у дор.): фέρουσι = дор. φέροντι, лезб. φέροισι, уп. стсл. **вєржтз**, струс. беруть, лат. ferunt, гот. baírand.

2. и 3. du. -τον < пие. *-tom, изворно секундарни наставак за 2. лице двојине (7.3.3), у грчком потиснуо у главним временима првобитно -tos за 2. и 3. лице.

2.7.3.2. Примарни наставци медија

Примери: δίδωμι II (атематска) конјугација, фέρω II (тематска), упоређени са прасродним стинд. dadāmi ‘дајем’, bhārāmi ‘носим’.

¹⁵⁴ Са накнадно додатим секундарим -m: *bherō-m.

¹⁵⁵ Очекивало би се *jesъ, јер ἴ даје v; -i или секундарним дужењем, или је посреди медијални наставак *-sai.

¹⁵⁶ Слично φη-ς, лезб. φαῖ < прагр. *phāhi.

¹⁵⁷ Али мик. e-ke / ἔχει/, а не /εχει/ (било би написано *e-ke-i).

Ј е д н и н а

1. δίδομαι	dadé	φέρομαι	bháre
2. δίδοσαι	datsé	φέρη	bhárase
3. δίδοται	datté	φέρεται	bhárate

Μ ν ο ж и н а

1. διδόμεθα	dádmahe	φέρομεθα	bháramahe
2. δίδοσθε	dáddhve	φέρεσθε	bháradhve
3. δίδονται	dadáte	φέρονται	bhárate

Д в о ј и н а

1. —	dádvahe	*φερομεθον ¹⁵⁸	bhára ^v vahe
2. δίδοσθον	dadáthe	φέρεσθον	bhárethe
3. δίδοσθον	dadáte	φέρεσθον	bhárete

1. sg.: гр. -μαι је уместо првобитног *-ai > стинд. -e, са уметнуним -m- по аналогији према другим наставцима 1. лица једнине: -v < -μ, -μι, -μην.

2. sg.: -sai се у атематској промени очувало и иза вокала по аналогији према основама на консонант (типа мед. перфеката као τέταξαι); у тематској промени -η < -ε-(σ)αι (хом. φέρεαι). У атичком од IV в. индикатив φέρει ради успостављања разлике према конјунктиву φέρη.

3. sg.: јон.-ат., дор., еол. -ται настало је аналогијом према -μαι, -σαι, -νται од ранијег -τοι потврђеног у микенском: e-u-ke-to /εῦχεται/, аркадском: (фут.) ἔσεται и кипарском: κείτοι. Стинд. -te може бити и од -tai и од -toi, да је ова друга форма примарна указује њена структура: -īo- (секундарни наставак медија) + -u примарних наставака.

1. pl.: -μεθα, стинд. -mahi, ав. -maidi < *-medhH₂. Код Хомера и трагичких песника среће се и -μεσθα: хом. ἰκόμεσθα поред ἰκόμεθα, код Софокла ἐζόμεσθα, делом метрички условљено (да се избегну три краткоће), али каткад и тамо где то метар не изискује, у случајевима као καθεζόμεσθα. Можда варијанта -mesdhH₂ поред -medhH₂ као у активу прим. -mes поред сек. -me.

2. pl.: -σθε вероватно од *-σθφε < -s- + ие. -dhye, уп. стинд. -dhve < *-dhye + -i.

3. pl.: -νται (иза консонанта -αται, уп. хом. εἶαται, писано уместо ἦαται = κάθ-ηνται), преобличено према -μαι, -σαι од -ντοι, тако у микенском e-so-to /ἔσοντοι/ и аркадском (коњ.) διαδικάσωντοι.

1. du. -μεθον грчка преоблика наставак првог лица множине -μεθα према -σθον у 2. и 3. лицу.

2. и 3. du. -σθον грчка преоблика активног наставак -τον према односу у 2. лицу множине акт. -τε : мед. -σθε, уп. 7.3.4.

¹⁵⁸ Слабо посведочено, у индикативу само ὀρώμεθον код Софокла.

2.7.3.3. Секундарни наставци актива

Упоређени су атематски аорист од βάλνω, сигматски аорист од δείκνυμι и (суплетивни) тематски аорист од ὀράω са стинд. атематским аористом од *gacchati* ‘иде’ (прасродним са ἔβην), стинд. тематским аористом од *vindāti* ‘налази’ (прасродним са εἶδον) и стсл. тематским аористом од **сѣсти, сѣдѣ**.¹⁵⁹

Ј е д н и н а

ἔβην	ágām	ἔδειξα	εἶδον	ávidam	сѣдѣ
ἔβης	ágās	ἔδειξας	εἶδες	ávidas	сѣдѣ
ἔβη	ágāt	ἔδειξε	εἶδε	ávidat	сѣдѣ

М н о ж и н а

ἔβημεν	ágāma	ἔδειξαμεν	εἶδομεν	ávidāma	сѣдомѣ
ἔβητε	ágāta	ἔδειξατε	ἔδετε	ávidata	сѣдете
ἔβησαν	águr	ἔδειξαν	εἶδον	ávidan	сѣдѣ

Д в о ј и н а

ἔβητον	ágātam	ἔδειξατον	εἶδετον	ávidatam	сѣдѣта
ἔβήτην	ágātām	ἔδειξάτην	εἶδέτην	ávidatām	сѣдѣте

1. sg.: гр. -v иза вокала, -α иза сугласника је од -μ < ие. *-m / -m̄. Тако ἔβην = *ágām*, уп. лат. 1.сг. импф. *agēbam* (-b^hu + ā + -m); εἶδον = *ávidam*; ἔδειξα уп. стинд. *acaiṣam*;¹⁶⁰ хом. ἦα = стинд. *ásam* < *e-es-m.¹⁶¹

2. sg.: -ς < ие. *-s; ἦα, ἦσθα уместо *ἦς са перфекатским наставком према οἶδα, οἶσθα; према ἦ-α, ἦ-ν, ἦ-μεν схваћено ἦ-σθα,¹⁶² одатле ἔφη-σθα (хом. и ἔφης), ат. ἦει-σθα за ἦειν.

3. sg.: Завршно ие. -t отпало је у грчком још у претписменој фази (као и у словенском), а сачувало се у староиндијском и хетитском, нпр. *dasket* „узимаше“, *esta*¹⁶³ „беше“ < *e-es-t, уп. дор., лезб. ἦς, стинд. *ás* такође са отпадањем -t.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Грчки од тога корена има сигматски аорист εἶσα < *e-sed-s-m̄.

¹⁶⁰ У староиндијском *m̄* у већини позиција даје, као и у грчком, -a, али у финалној позицији као овде -am.

¹⁶¹ Атичко ἦν је уместо одатле стегнутог *ἦ̄, са губитком аспирације према ἐστί и секундарним -ν.

¹⁶² Тј. реанализирано тако, као да σ припада наставку, а не корену.

¹⁶³ Треба читати *est*, завршно -a је само графичка конвенција код предаје завршне консонантске групе слоговним писмом.

¹⁶⁴ 3. лице једнине имперфекта од εἶμι, хом. ἦεν > јон.-ат. ἦν објашњава се као првобитно 3. лице множине *e-s-ent, накнадно реинтерпретирано као једнина (из сличних разлога ἐτίθειν > ἐτίθησαν); то је могла бити полазна тачка за настанак „факултативног n“ које попуњава хијат (νῦ ἐφέλκυστικόν) у 3. лицу једнине, најпре, према ἦεν : ἦα, ἔδειξε(v) : ἔδειξα, οἶδε(v) : οἶδα, онда и тематски εἶδε(v), ἔφερε(v).

1. pl.: -μεν или још ие. *-men поред *-mñ > стинд. -ma, или се стинд. облик своди на *-me у вези са лит. -me, гот. -ma, а онда је грчко -ν секундарно. Дорски до у IV в. пре Хр. има примарно -μες, нпр. ἐστώσαμες у натпису из Хераклеје = ат. ἐστήσαμεν.

2. pl.: -τε < праие. *-te; хом.-ат. ἦ-τε поред ат. ἦσ-τε аналогјом према ἦ-μεν < *ēs-men.¹⁶⁵

3. pl.: – Завршно -ν код тематских промена < ие. *-nt; код атематских -αν иза консонанта уместо очекиваног *-α од ие. *-nt (уп. авест. -at) објашњава се аналогјом према ἔφερον, ἔβαν; код коренова на ларингал старији облици су хом., дор. ἔβαν = стинд. ágman, хом. ἔδιδον, уп. стинд. abibhran.¹⁶⁶ Наставак -σαν у ат., хом., лезб. ἦ-σαν, ἔστη-σαν, ἐδίδο-σαν, ἐμίγη-σαν, ἐκινήθη-σαν (према хом. ἔμιγεν, ἐκίνηθεν) апстрахован је из 3. лица множине сигм. аориста као ἔδειξαν.¹⁶⁷

2. du. -τον = стинд. -tam < пие. *-tom.

3. du. јон.-ат. -την < -τᾶν (тако у дорском) = стинд. -tām < пие. *-teH₂m.

2.7.3.4. Секундарни наставци медија

Упоређени су атематски аорист од τίθημι и тематски аорист од ἔπομαι са одговарајућим образовањима прасродних стинд. глагола dadxāiui и saṣaiiē.

Ј е д н и н а

ἐθέμην	(áyují) ¹⁶⁸	εἰλόμην	ásace
ἔθου	ádhithās	εἴλου	ásacathās
ἔθετο	ádhita	εἴπετο	ásacata

М н о ж и н а

ἐθέμεθα	ádhīmahī	εἰλόμεθα	ásacamahī
ἔθεσθε	ádhidhvam	εἴπεσθε	ásacadhvam
ἔθεντο	(áyujran) ⁶⁸	εἴποντο	ásacanta

Д в о ј и н а

ἔθεσθον	*ádhīthām	εἴπεσθον	ásacethām
ἐθέσθην	ádhītām	εἰπέσθην	ásacetām

1. sg. Јон.-ат. -μην < -mān (дор., лезб. -μᾶν) грчко новообразовање; праие. вероватно *-a < *-H₂e.

¹⁶⁵ σ се закономерно губило пред назалом, не и пред денталом.

¹⁶⁶ Праие. наставак могао је бити *-nt, онда *e-g^heH₂-nt > прагрчки ἔβᾶντ > ἔβᾶντ (скраћење дугог дифтонга по Остхофф-овом закону пре отпадања -iū) > ἔβᾶν (уп. 2.1, нап. 20) — или ие. *-ent (уп. *-enti 7.3.1), чије се e различито бојило под дејством претходног ларингала, онда ἔβαν < *eg^hH₂-ent (као једини облик индикатива изведен од нулске базе!), ἔδιδον < *edidH₃-ent.

¹⁶⁷ У секундарном наставку 3. лица множине -σαν почетно σ припада основи сигматског аориста, α је, како је горе речено, рефлекс пие. *-nt, а -ν — секундарни дометак.

¹⁶⁸ Облици 1. лица једине и 3. лица множине овога аориста нису посведочени у текстовима, па су овде допуњени облицима аориста од корена uij-, презент uunakti, гр. ζεύγνυμι, 1.1.3.2.

2. **sg.** -ο иза вокала, -σο иза консонанта; εθου < εθεο (хом.), ειπου : ав. *hacaṇha*, лат. *sequere*: ие. *-so.

3. **sg.** ἔθετο = стинд. *ádhitā*, εἶπετο = стинд. *ásacata* < ие. **edhH₁-to*, **esek^ue-to*.

1. **pl.** -μεθα = стинд. *-mahī*, ав. *-ma'dī* < ие. **-medhH₂*.

2. **pl.** -σθε можда од **-σθφε*, -с (сек. наст. 2. лица једн.) + **-d^hue* > сти. *-dhva-m*.

3. **pl.** т е м а т. -ντο = стинд. *-nta*, лат. *-ntu-r*, према томе εἶποντο, *ásacanta*, *sequuntu-r* < **esek^uo-nto*.
А т е м а т. -ντο < ие. **-nto* или **-ento*, према томе ἔθεντο или **edhH₁-nto* или *edhH₁-ento* као у стинд. *yuj-anta*; -ατο < ие. **-nto*, нпр. хом. ἦατο, јон. -έατο = стинд. *ás-ata* „сеђаху“; -αντο у случајевима као ἐδείξαντο уместо -ατο < *-nto*, уп. стинд. *amāms-ata* „мишљаху“.

2. и 3. **du.** в. горе 7.3.2.

2.7.3.5. Наставци перфекта

Наставак првог лица јединине -α у перфекту није од *-m* као у сигматском аористу, већ од пие. **-ǎ* < *-H₂e*, одраженог и у стинд. *-a*, хет. *-ha*. У другом лицу стари наставак је -θα, у грчком сачуван само у οἶσθα < **uoid-tha*, уп. стинд. *vettha*; -ας је према сигматском аористу (2.3). У 3. лицу множине јон.-ат. -ᾶσι, лезб. -ασι је од *-anti*, дор. -ατι, арк. -ᾶσι од *-nti*, у оба случаја то је наставак презента који је у грчком заменио праиндоевропски наставак *-r* одражен, између осталог, у стинд. *-ur*, авест. *-arə*.

2.7.3.6. Наставци императива

Ј е д н и н а

2. **sg.** у т е м а т с к о ј конјугацији наставак је -ο иза тематског вокала у превоју -ε: φέρε = стинд. *bhára*, лат. *age*; у а т е м а т с к о ј -θη одговара староиндијском *-(d)hi*, староиранском авест. *-di*: κλῦθι¹⁶⁹ ‘чуј!’ : стинд. *śrudhi*, ἴσθι ‘буди!’¹⁷⁰ = авест. *zdi* < **s-dhi*. У сигматском аористу медијално -αи могло би бити по пореклу активни инфинитив у функцији императива,¹⁷¹ а слична претпоставка постоји за активно -ον, које би се у крајњој линији сводило на акузатив глаголске именице *o*-основе, попут осачког инфинитива **deikum* ‘рећи’ < **deik-o-m*. Императивно -ς, у *κ*-аористу δός, θές, ἔς а изван њега још σχές (ἔχω) тумачи се као секундарни наставак 2. **sg.** актива (7.3.3), пренесен по аналогiji са 2. **pl.**, где се подударају облици индикатива без аугмента (инјунктива, 6.4) и императива (σχέτε). Медијално -σο > -ο је још праиндоевропски наставак, који се чува и у латинском: хом. ἔπεο, ат. ἔπον = лат. *sequere* < **sek^ue-so*.

3. **sg.** Активни наставак -τω = стинд. *-tāt* (*gacha-tāt* ‘нека иде’), стлат. *-tod* > лат. *-to* (стлат. *caiditod* = *caeditō*), све од праие. *-tōt*.¹⁷² Тај облик изгледа да је првобитно имао и активно и медијално значење, мед. -σθω је грчка иновација према -σθε.

¹⁶⁹ Са секундарном дужином.

¹⁷⁰ Са секундарним *i*-.

¹⁷¹ Са медијалним значењем због аналогije -αи према -μαи, -σαи, -ταи, -νταи.

¹⁷² Уп. хом. μεμῶτω = лат. *mentō* 3.1.

Множина

[1.пл. У грчком нема посебног облика, изриче се одговарајућим лицем („адхортативног“) конјунктива: хом. ѝομεν, клас. ѝομεν ‘идимо!’.]

2. pl. За -σθ- важи исто што и за 3.сг.

3. pl. Праиндоевропски изгледа да је користио исти облик императива 3. лица $-t\bar{o}t >$ гр. -τω и за једнину и за множину, грчки посебни наставци плурала су иновације: -των и -τωσαν настали су додатком наставака за 3. pl. -ν односно -σαν на -τω; обрнуто је у делу дорских говора -τω додато на завршно -(ο)ν 3. pl.: лак. ἀναθέντω, γραψάντω; -(ο)ντων је настало комбиновањем оба поступка.

2.7.3.7. Конјунктив

Образује се примарним наставцима; према атематским индикативима (презента, коренских, сигматских и пасивних аориста) стајали су првобитно конјунктиви са кратким тематским вокалима (хом. δαμήετε према ἔδαμητε, уп. стинд. *asati* 3.s g. conj. према индикативу *ásti* = ἐστί), а у тематској конјугацији, где је кратак тематски вокал знак индикатива, он је у конјунктиву продужен, уп. 3. sg. ἔλετο ind. : ἔλητο conj. = стинд. *sacate* ind. : *sacāte* conj. < праие. **sek^m-e-toi* ind. : **seku-ē-toi* conj.

2.7.3.8. Оптатив

Образује се суфиксом $*_{\check{z}}eH_1/iH_1 > -i\bar{e}/\bar{i}$ ($-i\check{u}$), секундарним наставцима, у атематској промени са апофонијом (*e*-база у „јаким“, нулска у „слабим“ облицима), уп. 3.sg. praes. $*H_1sieH_1-t >$ гр. εἶη, стинд. *syāt*, стлат. *sied > sīt*, 2.пл. $*H_1s-iH_1-te >$ прагр. ἔहितε > εἶτε, лат. *sīti-s*,¹⁷³ у тематској долази нулска база суфикса на тематски вокал -o, нпр. 3.сг. праес. $*bher-o-iH_2-t >$ гр. φέροι = стинд. *bhāret*, гот. *bairai*.¹⁷⁴

¹⁷³ Где је -s секундарно.

¹⁷⁴ Прасл. императив **beri*, **berite* пореклом је исти оптатив.